

KAZAK TÜRKÇESİNDE İSİM ÇEKİMİ: BULUNMA HÂLİ

AR. GÖR. HÜLYA ARSLAN

Cümlede genellikle yer ifade etmekle birlikte zaman, miktar vb. de ifade eden bulunma hâli eki, ismi fiile bağlayan bir hâl ekidir.

Kazak Türkçesinde bulunma hâli eki dört ayrı şekildedir ve altı ayrı fonksiyonu vardır. *Kazirgi Kazak Tili - Morfologiya* adlı kitabında A. Iskakov, bu hâl ekiyle ilgili olarak şu açıklamaları yapmaktadır. “*Bu hâldeki sözler aslen büyüklük, yer ve zaman manası verir. Bu yüzden, cümlede kullanımına göre nesne de, zaman zarfı da; bazen yerine göre yüklem de olur.*”

Bulunma hâlindeki sözler, cümlenin bazı öğeleri olduğunda ekli de eksiz de kullanılırlar.”¹

Bulunma hâli ekinin Kazak Türkçesi’ndeki yapı, kullanım ve fonksiyon bakımından özelliklerini tespit edebilmek ve örneklendirebilmek için masal, destan, hikâye, şiir, roman, inceleme gibi Kazak Edebiyatının çeşitli türlerinde yazılmış kitapları taradık. Aşağıda ekin özellikleri açıklanırken bu taramalar neticesinde elde edilmiş cümlelerden yararlanılmıştır.

1. Yapı Bakımından Bulunma Hâli Eki:

Kazak Türkçesinde bulunma hâli dört farklı şekilde kullanılır. Ek, yumuşak ünsüzler üzerine *-da-de*, sert ünsüzler üzerine *-ta/ -te* şeklinde gelmektedir.

Köz aldına eldegi ékesi men şeşesi keldi. (Ş, 77) “Gözünün önüne memleketteki babasıyla annesi geldi.” *Kökten tilegeni jerden tabıldı, köziün uvkalap aşkan bette jamılğan körpesin serpip tastadı da, jalañ ayak küyimen esikten sıgaladı.* (Ş, 4) “Gökten dilediği yerden bulundu, gözünü ovalayıp açtığı zaman üstüne örttüğü yorganı fırlattı ve yalın ayak hâli ile kapıdan gizlice baktı.”

2. Bulunma Hâli Ekinin Kullanılışı:

a. Kök veya gövde durumundaki isimlerle kullanılışı:

1917 jılgı 27 tamızda Resey éskeriniñ kolbaşısı general Kornilov uvakıtşa ükimetke karsı şıktı. (TKT. 167) “1917 yılının 27 Temmuz’unda Rusya askeri-

1 A. Iskakov, *Kazirgi Kazak Tili-Morfologija*, Mektep Baspası, Almatı, 1974, s. 65-66.

nin yöneticisi general Kornilov belli bir süre hükümete karşı çıktı.” 1917 jilgi kökekte Peterburgtan Orınborga karay jolga sıktım. (TKT. 108) “1917 yılının Nisan’ında Petersburg’tan Orınbor’a doğru yola çıktım.” 1918 jılı бүкіл jaz boyı jéne 1918-1919 jilgi kısta men Torgay, Oral jéne Zakaspiy oblistarındağı kazak-tardıñ ortasında boldım. (TKT. 99) “1918 yılında bütün yaz boyu ve 1918-1919 yılında kışın ben Torgay, Oral ve Zakaspiy illerindeki Kazaklar’ın arasında bulundum.” Şette otırgam birevi: ... (Ş. 220) “Kenarda oturan birisi: ...” Aldıñğı kartada orındıkta uzun boylı buyra kalın şaştı, bota közdi, kelbetti kisi otır eken. (Ş.20) “Önüdeki sırada sandalyede uzun boylu kıvrıkcık kalın saçlı, bota (deve yavrusu) gözlü, yakışıklı biri oturuyormuş.” Élde bastıgıñdı keşe byuroda jumis-tan alıp tastadı dep edi, ... (Ş. 74) “Yine de şefini gece büroda işten alıp bıraktı demişti,...” Tün uzak bölmede şam sönbeytin boldı. (Ş. 89) “Gece boyunca oda-da ışık sönmeydi.”

b. Çokluk eki almış isimlerle kullanılışı:

– Kagazlarda avıldardagı mektepderdiñ sanı köp, alayda, şındıgında avıl-darda eşkanday da mektep jok. (TKT. 87) “– Kağıtlarda köylerdeki okulların sayısı çok, oysa, gerçekte köylerde hiç de okul yok.” Ol jıynalıstar men mitingilerde söz söylep, ... (TKT. 22) “O toplantılar ve mitinglerde söz söyleyip (konuşup), ...” Kiné jastarda emes. (Ş. 215) “Günah gençlerde değil.” Barlık aymak-larda oblistarda jéne Almatıda “Ulşıl-kılmıskerler” ustalıp, eşkerelenip jattı. (TKT. 41) “Bütün illerde, eyaletlerde ve Almatı’da “Milliyetçi-suçlular” yakalanıp, ifşâ edildi.”

c. İyelik eki almış isimlerle kullanılışı:

Elimiz buringi kalpımızda ömir sürüp, ulttıq sayasiy ömirimizge Resey aralaspaganda, ... (TKT. 150) “Halkımız eskisi gibi hayatını devam ettirip, milliyetçi siyasî hayatımıza Rusya karışmadığında,...” O sı dünyeye közimiz tirisinde bir toymay-ak keter me ekenbiz? (Ş. 143) “O dünyaya hayattayken bir kere doymadan gider miyiz acaba?” Bir şartım: ol éñgime tek ekevimizdiñ aramızda gana kaluvı tiyis, -dedi Sévle kaljıñga iyik burmay. (Ş. 94) “Bir şartım: o hikâye sadece ikimizin arasında kalması gerek, -dedi Sevlle şakaya vurmadañ.”

ç. Bulunma hâli ekinin zamirlerle kullanılışı:

ç. a. Şahıs zamirleri ile kullanılışı:

Güljahan Kasımbekten ıgıspadı, / Mende jok Kasımbektiñ jumıstarı. (D. 272) “Güljahan Kasımbek’ten kaçmadı, / Bende yok Kasımbek’in işleri.” *Kızıl til on-da da bar, mende de bar,...* (A II, 275) “Hatıplık onda da var, bende de var,...” *Bizde üy barda ma edi. (Ş. 49)* “Bizde ev var mı idi.” -Erik *sizde aksakal kazakta...* (Ş. 35) “- Güç sizde, yaşlı Kazak’ta...”

ç. b. Bulunma hâli ekinin işaret zamirleri ile kullanılışı:

Onı ekevi körıp: “Munda kim bar?” dep aykayladı. (E. 129) “Onu ikisi görüp: “Burada kim var?” deyip haykırdı.” *Sogan karaganda Kazak jerindegi kazirgi aşarşılıktıñ sebepleri minada: ... (TKT. 99)* “Ona göre Kazakistan’da bugünkü açlığın sebepleri burada:...” *Osında jigitterge tapsırayın. (Ş. 95)* “Orada yiğitlere vereyim.” ..., *sonda ustasañ ustadıñ, ustamasañ, (E. 188)* “..., orada yakalarsan yakaladın, yakalamasan,...”

ç. c. Bulunma hâli ekinin dönüşlülük zamiri ile kullanılışı:

Bulunma hâli eki, dönüşlülük zamiri ile kullanılırken kendisinden önce iye-lik eki yer alır.

Abıroylık, adamdık, / Béri öziñde say jigıt. (M.D. 175) “Şeref, insanlık, / Hepsi öziñde tam yiğit.” *Kiné jastarda emes. Özimizde. (Ş. 215)* “Günah gençlerde değil. Kendimizde.”

3. Fonksiyon Bakımından Bulunma Hâli Eki:

a. Bulunma hâli eki, yer ifade etmek için kullanılır:

Üyde otırgan adamdar, / Bérin de bizge karañdar. (D., 53) “Evde oturan adamlar, / Hepiniz de bize bakın.” *Tarap jür el avzında bir êñgime, / Ulbike Küderimen sırlas eken. (A I, 82)* “Dolaşıp durur halk ağzında bir hikâye, / Ülbike Küderi ile sırdaş imiş.” *1907 jılı Petersburgte şıkkın “Serke” gazetinde Mirka-jiptiñ “Jastarga” degen öleñiniñ basıluv sırında ... (M.D., 7)* “1907 yılında Pe-

tersburg'ta çıkan "Serke" gazetesinde Mirjakıp'ın "Gençlere" adlı şarkısının başlığının sırrında..." *Rossiya memleketinde jüz kırık milliyonnan artıgırak halık bar, ...* (M.D., 20) "Rusya memleketinde yüz kırık milyondan fazla halk var,..." *Suv işinde bir orında turma, oturma, jüz, jür, köbirek kıymılda.* (M.D., 209) "Su içinde bir yerde durma, oturma, yüz, yürü, çokça kıymılda." *Kıpşaktıñ tavında Téleltas degen kalmak patşasınıñ kızı bar, sonı ékelsin,...* (E., 205) "Kıpçak'ın dağında Teleltaş adlı kalmak padişahının kızı var, onu alıp gelsin,..." -*Bir üyde neşe kızsıñdar? - dep suraydı.* (E., 244) "- Bir evde kaç kızsınız? - diye sorar"..., *üydıñ nak ortasında jalgız közdi dév kolına üyde kalgan baydıñ inisin alıp, ...* (E., 44) "..., evin tam ortasında tek gözülü dev eline evde kalan beyin küçük kardeşini alıp,..."

b. Bulunma hâli eki, hareket ifade eden fiillerle hareketin sonuna işaret edebilir. Kazak Türkçesinde bu durum genellikle zamirlerde görülür:

Kanat kagıp uşkan kus, / Bérin de munda kelmeysiñ. (D., 278) "Kanat çırpıp uçan kuş, / Hepiniz de buraya gelmiyorsunuz." *Kayda barsañ onda bar, / Jolıñdı aşsın kudayım.* (D., 18) "Nereye gidiyorsan oraya git., / Yolunu açsın Allah'ım." *Men şığıp Dalaköl'den munda keldim, ...* (A I, 216) "Ben çıkıp Dalaköl'den buraya geldim,..." "Bul suv kaydan kelip, *kayda ketip jatır*", -dep ... (E., 17) "Bu su nereden gelip, nereye gidiyor", - deyip..." -*Kaydan keldiñ, bunda kalay kirdiñ?* (E., 211) "-Nereden geldin, buraya nasıl girdin?"

c. Bulunma hâli eki, çeşitli zaman ifadelerinde kullanılır:

Aşık bop edim évelde, / Körgen soñ kızdıñ türlerin. (D., 88) "Aşık olmuştum daha evvel, / Gördükten sonra kızın yüzünü." *Sagınıp kelgenimde uyıktap kapsıñ, / Azgana sol jeriñe ökinemin!* (D., 97) "Özleyip geldiğimde uyuyup kalmışsın, / Biraz o tarafına üzülüyorum!" *Ekevinin bir jıl da, / Bolıptı jükti éyeli.* (D., 66) "İkisinin bir yılda, / Olmuştu yüklü (hamile) hanımı." *Érkimniñ süygeni bar özine ıstık, / Esinen şıkpaytuğın janı barda.* (D., 105) "Herkesin sevdiği var kendine sıcak, / Aklından çıkmayan canı varken (hayattayken)." *Bugün tünde tüs kördim jorıp berşi! / Akşa bet toprakka jasırñıki.* (A I, 58) "Bugün gece düş gör-

düm yorumlayıver! / Beyaz bir yüz toprağa gizlenmiş.” *Akırdında bizdiñ Jünis, okuv, jazuv, esep üyrenip, okıııstı boldı.* (M.D., 198) “Sonunda bizim Jünis, okuma, yazma, hesap öğrenip, ilim sahibi oldu.” *Sorlığa kündiz de, tünde de damıl jok.* (M.D., 195) “Zavallıya (çaresize) gündüz de, gece de huzur yok.” *Biz onıñ kolına tüspes üşin altı sagatta altı aylık jol aluvımız kerek.* (E., 35) “Bizim onun eline düşmemek için altı saatte altı aylık yol almamız gerek.” *Burıngı zamanda bir bay bar eken.* (E., 235) “Eski zamanda bir (bey) zengin varmış.” *Bir kisi öler aldında, artında kalıp bara jatkan jalgız balası Eskermegenge öziniñ basınan ötkenderin ayta kelip: ...* (E., s. 213) “Bir kişi ölmeden önce arkasında kalan tek çocuğu Eskermegen’e kendi başından geçenleri anlatıp:...”

ç. Miktar ifadesinde kullanılır:

... kara niyet javızdıgın aşuv-akındar aytısınıñ köbinde uşırasadı. (A I, 10) “... art niyet kötülüğünü gösterme - şairler atışmasının çoğunda görülür.” ... eki arkan boyı *terendikte ar kazdırıp...* (E., 62) “... iki ip boyu derinlikte çukur kazdırıp,...”

d. Sonuna geldiği kelimeye “her” manası katılabilir:

Nésip aydap kep kaldık, / Kelmevşi edik jıldı biz. (D., 99) “Nasip deyip geldik, / Gelmiyorduk her yıl biz.” ... *moynıñdı, kökiregiñdi, arkañdı künde salkın suvmen juvıp tur,* ... (M.D., 209) “boynunu, gövdeni, sırtını her gün soğuk suyla yıkıyor,...” *Şeşesi aytadı: “Künde kaynatıp koygan irimşikti künde bir akkuv kelip jep keledi.”* (E., 236) “Annesi söyler: “Her gün kaynatmış irimşiği her gün bir kuğu kuşu gelip yiyip gidiyor.”

e. Türkiye Türkçesinde ayrılma hâli ekinin kullanıldığı bazı durumlarda, Kazak Türkçesinde bulunma hâli eki kullanılır:

Bir akıldı unasıp, / Aydalada ayrıldım, (D., 37) “Bir fikiri uygun bulup, / Ovadan ayrıldım.” *Künderde bir kün han öziniñ eki balasın şakırıp alıp: ...* (E., 34) “Günlerden bir gün han kendisinin iki çocuğunu çağırıp:...” *A, dep oyun bas-talarda burın jatıp ...* (M.D., 204) “A, deyip oyun başlamadan önce yatıp...”

KAYNAKLAR

a. Taranan Eserler

- K. AMANOV, *Şınar, Ėñgimeler*, Almatı "Jazuvşı" 1991 (=Ş)
- Zeyneş ISMAİL - Ali Abbas ÇINAR, *Abay*, Kült. Bak. Yay., Ank. 1995 (=Ab.)
- Kazak Halk Ėdebiyeti (Redaksiya Alkası: Z. Ahmetov, R. Berdebaev, Ş. ELEVKENOV vb.), *Aytıs*, Birinşi Tom, Almatı, "Jazuvşı" 1998 (=A1)
- Kazak Halk Ėdebiyeti, *Aytıs*, Ekinşi Tom, Almatı "Jazuvşı" 1988 (=A II)
- Kazak Halk Ėdebiyeti, *Dastandar*, Birinşi Tom, Almatı, "Jazuvşı" 1990 (=D)
- Kazak Halk Ėdebiyeti, *Ertegiler*, Törtinşi Tom, Almatı, "Jazuvşı" 1989 (=E)
- Mırjakıp Davlatov Şıgarmaları*, (Redaksiya Alkası: Z. Ahmetov, M. Ėbsemetov vb.) Almatı "Jazuvşı", 1991 (=MD)
- Ėbdijemil NURPEYISOV, *Kan men Ter*, Almatı "Jazuvşı", 1991 (=KMT)
- M. ŞOKAY, *Türkistanın Kıyılı Tağdırı*, Almatı 1991, (=TKT)
- Ferhat TAMİR, *Mağcan Cumabayev Ėleñderi*, TKAE Yay., Ank. 1993 (=MCÖ)
- Ferhat TAMİR, *Barköl'den Kazak Türkçesi Metinleri. Gramer - Metin - Sözlük*, TKAE Yay., Ank. 1989, (=BKTM)

b. Faydalanılan Eserler

- Hülya ARSLAN, "Kazak Türkçesinde Ünsüz Uyumu", Bir Der., Hoca Ahmet Yesevi Vakfı Yay., Sayı: 6, İst. 1996, 53-70
- Tahsin BANGUOĞLU, *Türkçe'nin Grameri*, TDK. Yay., Ank. 1995
- Ahmet BAYTURSINULI (Akt. Mustafa Öner), "Kazaklar'ın Başşairi", *Türk Dün. Dil ve Edeb. Der. Sayı: 2*, Güz 1996, s. 378-385
- Saadet ÇAĞATAY, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, DTCF Yay., Ank. 1978
- Saadet ÇAĞATAY, *Türk Lehçeleri Örnekleri II. Yaşayan Ağız ve Lehçeler*, DTCF Yay., Ank. 1972.
- Ali Abbas ÇINAR, "Kazak Halk Şairi Jambıl Jubaev ve Sanat Dünyası" V. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı Seksiyon Bildirileri I, Kült. Bak. Yay., Ank. 1997, 191-197.
- Ali Abbas ÇINAR, "Büyük Kazak Şairi Abay Kunanbayev (1845-1904)", *Türk Dün. Dil ve Edeb. Der. Sayı: 3*, Bahar 1997, s. 119-123
- Jean DENY (Çev. Ali Ulvi Elöve), *Türk Dili Grameri*, MEB Yay., İst. Maarif Matbaası 1941.
- J. ECKMANN (Çev., Günay Karaağaç), *Çağatayca El Kitabı*, İst. Üniv. Edeb. Fak. Yay., İst. 1988.
- H. EDISKUN, *Türk Dilbilgisi*, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İst. 1992.
- A. B. ERCİLASUN, *Örneklerde Bugünkü Türk Alfabeleri*, Kült. Bak. Yay., Ank. 1993.
- A. B. ERCİLASUN, (Bşk.'lığında), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I. II*, Kült. Bak. Yay., Ank. 1991.

- M. ERGİN, *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yay., İst. 1985.
- T.N. GENCAN, *Dilbilgisi*, 2. Baskı, TDK Yay., İst. 1971.
- Emine GÜRSOY - NASKALI, *Türk Dünyası Terimleri Kılavuzu*, TDK Yay., Ank. 1997.
- Gürer GÜLSEVİN, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yay. Ank. 1997.
- A. GÜZEL, B. S. ÖZSOY, S. YILDIZ, M. H. YONTAR, B. N. TONKA, *Türk Dili Ders Kitabı*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniv. Yay., Çanakkale 1995.
- N. HACIEMİNOĞLU, *Türk Dilinde Edatlar*, MEB. Yay. İst. 1992.
- A. ISKAKOV, *Kazirgi Kazak Tili Morfologiyası*, Mektep Baspası, Almatı 1974.
- A. ISKAKOV, *Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdügi 1-10*, Kazak SSR Gılm Akademiyası Til Bilimi İnstitutı, Kazak SSR'niñ "Gılm" Baspası, Almatı 1971 - 1986 (=KKTS).
- Kazak Türkçesi Sözlüğü* (Çev. Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar), Türk Dün. Araş. Vakfı Yay., İst. 1984.
- I. KEÑESBAYEV, G. MUSABAYEV, *Kazirgi Kazak Tili Leksika Fonetika*, Mektep Baspası, Almatı 1975.
- I. KEÑESBAYEV, *Kazak Tiliniñ Tüsindirme Sözdügi*, Birinşi Tom A-K Almatı 1959, K-Ya Almatı 1961.
- Z. KORKMAZ, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ank. 1992.
- Z. KORKMAZ, *Türkçe'de Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ank. 1994.
- Meyrбек ORAZOV, "Kazak Tiliniñ Tarihi Dönemleri", *Türk Lehç. ve Edeb. Der.* Sayı: 6, Nisan 1996, s. 7-17.
- Mustafa ÖNER, "Abay Kunanbayulı ve Tabiat Şiirlerinden Seçmeler", *Türk Dünyası Dil ve Edeb. Der.*, sayı: 1, Bahar 1996, s. 90-106.
- Mustafa ÖNER, "Magjan'dan Abay'a Selam", *Türk Dünyası Dil ve Edeb. Der.* sayı: 2, Güz 1996, s. 386-387.
- Aşur ÖZDEMİR, "Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucularından Jüsipbek (Yusufbek) Aymavıtlı" (1889-1931), *Türk Lehçeleri ve Edeb. Der.* sayı: 10, Aralık 1996, s. 79-89.
- İsa ÖZKAN, "Doğumunun 150. Yılı Münasebetiyle Jambıl Japaulı ve Kazak Edebiyatı", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası Der.*, Kült. Bak. Yay., yıl: 4, Sayı: 11, 1997, s. 40-43.
- Göksel ÖZTÜRK, "Jumbak Aytıstanı", *Bir Der.* Sayı: 1, 1994, s. 125-135.
- Orhan SÖYLEMEZ - Göksel ÖZTÜRK, "Abay (İbrahim) Kunanbayev (1845-1904)", *Bir Der.*, Sayı: 3, 1995, s. 101-1247.
- Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi* "Abay Özel Sayısı", Sayı: 2, Ağustos 1995.
- Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi* "Jambıl Özel Sayısı", Sayı: 8, Ağustos 1996.
- K.K. YUDAHİN (Çev. Abdullah Taymas), *Kırgız Sözlüğü I, II*, TDK Yay., Ank. 1988.
- Ferhat ZEYNALOV, *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, Türkiye Türkçesi: Yusuf Gedikli, Cem Yay., İst. 1993.